

ismert kalendáriumkészítő és az álnevek egyrészt ábécé sorrendben, másrészt pedig kronológiai sorrendben. Azok a kalendáriumszerzők, akiknek csak a neve ismert, de nem lehetett róluk kideríteni semmit, nem kaptak szócikket, és külön jegyzékben szerepelnek. Ugyancsak mutatók segítenek a nyomdászok és kiadók szerinti keresésben.

Meggyőződésem, hogy szinte hiánytalan a kalendáriumkutatásra vonatkozó szakirodalom, hiszen a szerző mintegy száz oldalon keresztül sorolja azokat a tanulmányokat, kiadványokat, amelyek a témával foglalkoznak. A kötetet az intézmények jegyzéke zárja.

A következő három, egyenként 500 oldalas kötet a kalendáriumkészítők biográfiai szócikkeit tartalmazza, 2. kötet: Achalm – Heldvader, 3. kötet: Heller – Reinstein, 4. kötet: Reisacher – Zorawsky. A szócikkek hasonló struktúrára épülnek: a név mellett

azonnal jelzik, ha álnévről van szó, tételesen felsorolják, milyen kalendáriumok köthetők az illető névhez, ezt követik az életrajzi adatok. Az egyes személyek esetében eltérő, hogy mennyit sikerült kideríteni róluk, így egy-egy szócikk terjedelme a féloldaltól a 2-3 oldalasig terjedő skálán mozog. A névhez köthető kalendárium összes adata is megtalálható itt, a kiadási hely és kiadó, év, további szakirodalom, mikor jött létre a szócikk, mikor javítottak rajta, ez azért fontos, hogy az olvasó rögtön lássa, hogy a már említett adatbázishoz képest változott-e a szócikk szerkezete, vagy a két szöveg identikus egymással.

A munka haszonnal forgatható több tudományterület kutatói számára, a sorozat többi darabjával együtt pedig kiválóan alkalmas arra, hogy bemutassa a német kalendáriumkutatás eddigi eredményeit.

Biró Annamária

Csillagainkban a hiba

Hermann Veronika: Helyettem a nyelv. Identitáspolitikák az irodalomban. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kvár, 2020. 249 old.

Hermann Veronika *Helyettem a nyelv* című könyve kísérlet a 19. század óta kikristályosodó, megkövülő irodalmi kánon identitáspolitikai játszmáinak újraolvasására. Az az olvasásmód, amely ehhez módszertant kínál, „csillagokká repeszt a szöveget” (ahogy a szerző az első fejezet második alfejezetében fogalmaz Roland Barthes nyomán), azaz problémagócponokat különít el benne, melyek aztán új nyomatékokat kölcsönöznek a szöveg egészének. A kötet olvasásmódja azt mutatja meg, milyen végtelenül ideologikus minden szöveg, s mennyire nincs esélyünk tájékozódni és létezni a világban ezeknek az ideológiáknak a visszafejtése nélkül. Hacsak a cím szavain és azok egymáshoz való viszonyán gondolkodunk el, máris kialakul a könyv értelmezési hálója: identitás, nyelv, irodalom, politika fogalmai úgy kapcsolódnak össze egymással,

hogy a helyettesítés alakzata (helyettem a nyelv) mindig elvesz valami lényegit a helyettesítettből, s hozzáad valami nem lényegit a helyettesből. A kötet szerzője ezeknek a cserefolyamatoknak a logikájába vezeti be olvasóit.

A könyv központi kérdése, hogy alakulnak ki, változnak, működnek az autoritás különböző formái. Ezt a kérdést a cím már megválaszolja: a szerző helyett a nyelv, a nemzet/közösség helyett a szépiró, az egyén helyett az általa megbízhatónak tartott kifejezésformák, a történelem helyett a jelrendszerek beszélnek, vagyis kerülnek autoriter pozícióba, vagyis cselekszenek. A felvetett kérdés a médiaelméletek legalapvetőbb kérdése, melyet az elhíresült McLuhan tudományos szlogen, a „médiium az üzenet” foglal össze. Ezt a nagyon széttartó, a világunk működését alapvetően meghatározó problémát a könyv irodalmi

Keszeg Anna (1981) – kultúrakutató, PhD, egyetemi adjunktus, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár,

szövegek elemzésén keresztül modellezi, melyeket az alcím értelmében (*Identitáspolitikák az irodalomban*) irodalmi identitáspolitikai szövegegyüttesként határoz meg. Az autoritások kérdését az irodalmi fókusz mellett még egy fontos szükítéssel közelíti meg, s erre a borítókép figyelmeztet: Magyarország, a magyarság, a magyar kultúra identitáspolitikai foglalkoztatják a szerzőt. A kötet borítóján Gerhes Gábor *More home is less home* című munkája szerepel, mellyel a szerző arra figyelmeztet, hogy az autoritás egy adott térben az abban szimbolikusan és konkrétan létező etnikai népcsoport ügye. Azonban amilyen komplex közvetítési rendszerek építik ki és le az autoritást, éppen annyira komplex az adott népcsoport autoritásgyakorlásának kérdésköre. A fekete nagyobb Magyarországon létező kisebb, de azonos földrajzi koordinátákkal rendelkező Magyarország Gerhes munkájában ironikusan utal a „Nagymagyarország” vágyak kicsinyességére és már kevésbé iróniával „Kismagyarország” méretévesztésére. Magyarország túl kicsi millenniumi vágyaihoz és túl nagy felelős önrendelkezéséhez. A központ megfeledekezik a perifériáról, miközben más perifériákra vágyik, periféria nélkül pedig nincs központ. Vagyis a nemzetállam egy geopolitikai Matryoska-baba.

Ugyanezt a méretévesztést mondják el az első fejezetek, amikor az egyén és identitás, nemzet és nacionalizmus, nacionalizmus és fikció, irodalom és társadalomértés viszonyait vázolják fel (*1. Szöveg és identitás; 2. A nemzet szövegszerűsítése: a fikció mint a nacionalizmus működésmódja; 3. Apák helyett: irodalom, történet, fikció és a nemzet elbeszélése*). Ami a Magyarország és a Magyarország-képzetek egymásba épülő, folyamatosan miniaturizálódó modelljében benne van, az a patriarchális rend képzete, melyet elég egy nagyon kicsit megbontani ahhoz, hogy folyamatosan újabb és következő vélt autoritásrétegek, helyettesítők bukkanjanak fel. Hermann Veronika könyörtelenül alaposan megy rétegről rétegre az autoritás egyre jobban felaprózott formái között: „Az írás identifikációs aktusként való tételzése megerősíti, hogy konstruktívum jellege ellenére – vagy éppen azért – a szöveg, az identitáshoz

hasonlóan, nem lezárt rendszer. A szöveg az újraolvasás és az újírás aktsaiban ugyanúgy a megértés és a magyarázat modelljét hordozó rendszer, mint az önmaga biztos alapjait folyamatosan megkérdőjelező identitás.” (13.) Ebben a folyamatban a tudományos szöveg akkor jut nyugvópontra, amikor az irodalmi szöveggel találkozik, mert a szerző módszertani credója szerint az irodalmi szöveg tudja megmutatni, hogy az autoritás mindig szétfutó mintázatai a fikciós szövegben egy tanulmányozható egységben állnak, megragadhatók. A rendezett nyelvi tapasztalatban (az irodalmi szövegben) van esélyünk megérteni, mennyire nem öröktől fogva adott a jelenségek metaforaszerkezetében létrejövő világmegértésünk: „A nyelv és az haza olyannyira női metaforák, hogy a 19. században számos esetben fel is cserélődtek egymással, miközben a genealógiai metaforák végpontja mindig is egyfajta ‘anya’ volt, amely azonban sokkal inkább hordozta a fogalom transzcendens, isteni, mintsem hétköznapi jelentését.” (87.)

A bevezető fejezetekben felvázolt probléma-szerkezet a 4–7. részekben egy-egy módszeresen végigvitt szövegelemzésben bomlik ki. A 4. a tudományos szépirodalom egy alapszövegével, György Péter *Apám helyett* című kötetével, az 5. Vörösmarty östörténeti eposzkoncepcióival, a 6. Kukorelly Endre *Országházi divatok* című meghatározhatatlan műfajú dokumentumkönyvével, a 7. pedig Tóth Krisztina *Akvárium és Fejes Endre Rozsdatemető* című regényeinek párhuzamos elemzésével bizonyítja az autoritások folyamatos lelepleződésének tézisét. A választott példák jelentőségét nem szabad elbagatellizálnunk: Hermann Veronika szerint ezek azok az irodalmi szövegek az elmúlt kétszáz év magyar irodalomtörténetében, melyek a leginkább alkalmasak arra, hogy az identitáspolitikák működési logikáját meg tudjuk érteni. A sorrendiség kérdése sem mellékes: a tudományos szépirodalom tágra nyitja a műfaji, problémászerkezeti szempontok szerint választott esettanulmányok sorát. A szerző elvégezte szelekciót egyfajta identitáspolitikai kánonállításként is értelmezhetjük, de még pontosabb az a megközelítés, mely fókuszváltásként tekint az esetelemzésre kijelölt szövegek státuszára. György

Péter és Kukorelly Endre szövegei műfaji szempontból jelentenek fontos tanulságot: a szépirodalom határműfajaiban, a tudományos szépirodalomban, a dokumentumregényben az identitásállítások lehetősége eleve adott – még hozzá reflexív keretben. A Vörösmarty-példa az érvelés sarokpontja: a *Zalán futása* ugyanis az az irodalmi szöveg, mely megmáshatatlannal összekötötte egymással az identitás, a nemzet/közösség és a nyelv fogalmait, hogy aztán a kanonizációs folyamatokban a Zalán szerzőjét a magyar irodalomban megkérdőjelezhetetlen teremtőként, atyákként kezdjük el számon tartani. Ha eddig nem tanultuk volna meg eléggé, Hermann Veronika könyve még egy figyelmeztetés, hogy Vörösmarty szerepét irodalmi identitásjátszmáinkban nem lehet nem eléggé komolyan venni. E szövegpéldák a centrum és periféria logikája szerinti kiválasztására rímelt a kötet utolsó előtti fejezetében a két műfaji példa, az ún. „anyaregény” (ad absurdum) kánonának reprezentánsai.

A szövegek olvasásának módszertana a retorikai alakzatok ideológiai tétjének felmutatása, hiszen a szerző meggyőződése, hogy „az irodalmi szövegek és az identitás nyelvi tapasztalatának elemzése mellett,

ha mégoly hevenyészetten, de olyan antropológiai, etnográfiai, esetleg szociológiai szempontokat is figyelembe vegyünk, melyek azt a nézetet erősítik, mely szerint az irodalmi szöveg olyan komplex entitás, amelynek nemcsak textuális, de társadalmi kiterjedése is van, és így valódi médiumként tud működni” (87–88.). A kötet nagyon sok finom ívű mélyelemzése illusztrálja kezdeti állítását, mely szerint csillagokká kell repeszteni a szöveget, a kánont ahhoz, hogy a mögöttes társadalmi teret, annak konstrukcióit megérthessük.

A *Helyettem a nyelv* legfontosabb állítása, hogy a médiumok közvetítette világban csak maximális figyelemmel tájékozódhatunk: az autoritások harca, a jelrendszerek politikai tétje, az erőviszonyok algoritmizáltsága mind-mind végtelen felelősséggel ruházzák fel az egyént. Ezért nagyon fontos retorikai gesztusa a kötetnek, hogy Hermann Veronika neve alatt rögtön a *helyettem* szót olvashatjuk. Nincs olyan behelyettesítése a szerzői névnek, mely érvényes lehetne, de olyan szerzői név sincs, mely teljes autoritással lenne képes (b)írni.

Keszeg Anna

Hagyományrétegek, emlékezet, muzealizáció: Arany János és Nagyszalonta

Vaderna Gábor: Honnan és hová? Arany János és a nagyszalontai hagyomány.

Bp. 2020 (Vita 1). 260 old.

Arany János születésének 200. évfordulója, a 2017-es bicentenárium kétségtelenül szimbolikus mérföldköve az Arany-kutatásnak, számos, az életművet új szempontok és források alapján értelmező tanulmány, monográfia, kritikai kiadás jelent meg, árnyalva – és esetenként korrigálva – a költő életművét és biográfiáját. Ezzel párhuzamosan zajlott a hagyaték vizuális reprezentációja és értelmezése az ezt különböző szempontokból megközelítő múzeumi kiállítások által. A Petőfi Irodalmi Múzeum

nagyszabású emlékkiállítást rendezett *Őnarckép álarckokban* címmel (2017. május 15. – 2019. május 29.), de több, az életmű kisebb szeletére fókuszáló kiállítás is létrejött, mindezekhez fontos kiadványok és katalógusok társultak. Az emlékév talán – a nagyközönség számára is – leglátványosabb hozzáadéka a nagyszalontai Csonka torony felújítása, az ott őrzött tárgyi és kéziratok hagyaték restaurálása, valamint a toronyban látható állandó kiállítás újrendezése volt. A *Honnan és hová?* címet viselő, 2018 márciusában

Szabó-Reznek Eszter (1990) – irodalomtörténész, PhD, tudományos segédmunkatárs, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Irodalomtudományi Intézet, Budapest, szabo.reznek.eszter@gmail.com